

VIS u narodnooslobodilačkoj borbi

(kratak historijat)

Vis je najzapadniji veliki otok u srednjedalmatinskoj otočnoj skupini površine 90,3 km². Centralni položaj na Jadranu opredjeljuje i njegov vojni značaj. Početkom 1941. bilo je na Visu 8 partijskih ćelija sa 61 članom KPJ, 10 aktiva SKOJ-a sa oko 80 članova i veliki broj aktivista i simpatizera među omladinom i ostalim stanovništvom. Sa svim tim organizacijama rukovodio je Mjesni komitet u Komiži koji je vršio i dužnost otočkog komiteta.

Nakon aprilskog rata i sloma stare Jugoslavije, Talijani su 23. aprila 1941. okupirali Vis, a 18. maja su ga anektirali u vezi s odredbama Riječkog sporazuma između Italije i tzv. NDH. Mjesni komitet KPH za Komižu je već 10. aprila organizirao prikupljanje oružja, municije i ostale vojne opreme, a u maju je osnovao pojedine ilegalne grupe sa zadatkom učenja rukovanjem oružjem i uložio napore da Blok radnog naroda formiran još prije rata od progresivnih snaga preraste u jedinstveni narodnooslobodilački pokret. Krajem juna na otoku je formirana grupa ilegalaca koja postepeno prerasta u partizanski vod. Na progone i hapšenja KP odgovara pojačanim radom u masama i organiziranjem pojedinih akcija. Izvršeno je nekoliko napada na talijanske špijune.

U vrijeme formiranja prvih partizanskih odreda na području srednje Dalmacije, na Visu se javlja veliki broj dobrovoljaca za odlazak u partizane. Prva grupa sastavljena od 31 omladinca-dobrovoljca iz Komiže i Biševa, prebacila se ribarskim leutima u Split 16. augusta. Međutim, zbog stradanja Splitskog partizanskog odreda, grupa je bila prinuđena da se vrati natrag.

Omladinske udarne grupe i ilegalci iz partizanskog logora nastavljaju s izvođenjem akcija. Tako je iz »Češće vile« u augustu dignuto oko 150 kg sanitetskog materijala i jedna puška. Već 17. oktobra je minirana i zapaljena tvornica ribljih konzervi kojom su se prilikom istakli radnici-omladinci. Radnici tvornice sardina i napredne žene Komiže su izvele 7. decembra demonstraciju pred Općinskim uredom u Komiži. Nakon toga su okupatorske vlasti počele hapsiti i deportirati ljude, raspustile su općinsko vijeće sastavljeno od pripadnika Bloka radnog naroda i pristupile su represalijama.

Kao baza za osnivanje mreže odbora-ilegalna narodna vlast — poslužila je organizacija »Narodna pomoć« koja je do kraja 1941. osnovala pojedine odbore po mjestima i selima, a 20. decembra Glavni akcioni odbor, začetak narodne vlasti i jedinstvenog prikupljanja materijalnih sredstava za narodnooslobodilački fond.

Da bi skršili narodooslobodilački pokret i pohvatili ilegalce-partizane, Talijani su polovinom januara 1942. uputili na Vis posebnu kaznenu ekspediciju. Iako su pretražili cijeli otok, ova akcija je ostala bez uspjeha, a izazvala je zbog hapšenja i represalija revolt i još jedinstveniju podršku naroda NOP-u.

U sperazumu sa PK KPH za Dalmaciju, u februaru 1942. uspostavljena je veza s partizanskim odredima na trogirsko-rogozničkom sektoru sa zadatkom da se uspostavi veza s jedinicama na kopnu u koje bi se upućivali borci s otoka Visa.

Razvitkom partizanskih odreda na području Dalmacije, stvoreni su povoljni uslovi za odlazak viških dobrovoljaca u NOVJ. Grupa od deset omladinaca kre-

nula je početkom travnja 1942. godine iz Visa parobrodom za Split, pa je preko Kaštela stigla u Trogirsko-rogozničku četu. U maju odlaze dvije nove grupe od 44 dobrovoljca s leutom i iskrcavaju se u uvali Sičenica kraj Sevida. Poslije nekoliko dana otišlo je još 12 omladinaca koji su ranije otišlim borcima priključili se u sastav Trogirsko-rogozničkog odreda.

Pomorske veze koje su održavane leutima postepeno su se širile pa je uspostavljena i veza Vis — južna obala o. Hvar — Makarsko primorje (Biokovo). Iako je prebacivanjem morem i održavanje veze bilo veoma opasno zbog neprijateljskih patrolnih čamaca i udaljenosti kopna, ipak je upućeno do kraja augusta 1943. pretežno ribarskim brodovima 238 viških dobrovoljaca, pretežno omladinaca i omladinki.

U istom periodu komunisti i ostali rodoljubi razvili su svestranu aktivnost u masama. Formiraju se nove organizacije KPH i SKOJ-a. Također je dotadašnji Mjesni komitet u februaru 1942. prerastao u Kotarski komitet KPH za Vis, a osnovani su i komiteti za višku i komišku općinu.

U junu 1942. po direktivi PK KPH za Dalmaciju dolazi do reorganizacije Narodne pomoći u akcione odbore i pododbore koji su obuhvatili skoro svaku porodicu na otoku. U periodu proljeće-ljeto 1942. osnovani su seoski, mjesni i općinski NOO, a početkom jeseni i Kotarski NOO. Tako je na otoku organiziran potpun sistem narodne vlasti koji se brinuo o svim pitanjima, posebno prikupljanju pomoći za NOP.

U isto vrijeme Kotarski komitet i Kotarski NOO organiziraju ilegalnu tehniku. Izdavao se redovno dva puta tjedno šapirografirani list »Izvjestaj« koji je donosio informacije s fronta i o narodnooslobodilačkom pokretu. Osim toga, povremeno je izdavan i »Mjesečni glasnik«. Ovi listovi su masovno čitani od strane naroda.

NOP na otoku je bio u stalnom usponu i čvrsto povezan za političko i vojno rukovodstvo Dalmacije. To je osjetio i okupator, pa je nastojao da terorom i progonima to onemogući. Kao posebnu mjeru hapsi četrdeset roditelja boraca koji su bili u jedinicama NOVJ. Međutim, bez obzira na to, 8. marta 1943. je svečano proslavljen paljenjem vatre na svim brdima i pisanjem parola po kućama.

Kotarski komitet KPH za Vis je 14. juna 1943. formirao Viški bataljon s jednom četom na području općine Vis, drugom na području općine Komiža i trećom na terenu Podšiplja. Čete su imale samo po jedan naoružani vod od 15 ljudi, jer za ostale nije bilo oružja. Zapravo čitavo nacružanje bataljona se sastojalo od nekoliko vojničkih i lovačkih pušaka, revolvera i talijanskih bombi. Ipak, vršena je obuka boraca u rukovanju oružjem i obavljale su se pripreme za oružane akcije i zauzimanje vlasti u određenom momentu.

Zahvaljujući partijsko-političkom radu, djelovanju narodne vlasti, udarnih grupa i partizanskih vodova, koji su likvidirali 11 saradnika okupatora, skoro čitavo stanovništvo o. Visa aktivno učestvuje u NOP-u. Zbog toga su se i okupatorske jedinice povukle u garnizone Vis, Komižu i csmatračku stanicu Hum.

Noću 14/15. augusta 1943. borci viške »Leteće partizanske čete« izvršili su prepad na talijansku osmatračku stanicu na brdu Hum. Tom prilikom zarobljena je posada stanice i zaplijenjeno kompletno naoružanje i oprema. Kao odgovor na tu akciju, Talijani su 16/17. augusta izvršili pomorsku blokadu, iskrcali preko 1.000

vojnika kaznene ekspedicije i avijacijom bombardirali otok. Pošto nisu uhvatili ni jednog borca, okupatori su 20. augusta strijeljali 20 uhvaćenih talaca (10 u Komiži i 10 u Visu) i povukli se 27. augusta.

Prilikom kapitulacije Italije u septembru 1943. razoružane su posade okupatorskih garnizona na otoku. Odmah je formiran Viški partizanski bataljon koji je kompletno opremljen i naoružan. Ušao je u sastav Hvarsko-viškiškog partizanskog odreda, a zatim u sastav 12. dalmatinske brigade. Njegov je zadatak bio da brani o. Vis. Također je 19. septembra formirana Viška flotila patrolnih čamaca koja je podređena Obalskoj komandi u Splitu, a kasnije štabu Četvrtog pomorsko-obalskog sektora Mornarice NOVJ. Flotila je vršila patrolnu službu oko otoka, te održavala vezu s Biševom, Hvarom i Korčulom.

U teškim borbama s njemačkim trupama koje su vođene u Dalmaciji od kapitulacije Italije do kraja 1943. jedinice Dvadesetšeste divizije i Mornarice NOVJ napustile su obalu, a zatim srednjo-dalmatinske otoke i povukle su se na Vis. Otok se postepeno pretvarao u glavnu pomorsku bazu i sjedište štaba Mornarice NOVJ. Također postaje sjedište oblasnih rukovodstava za Dalmaciju (OK KPH i ONOO), oružanih rukovodstava za srednjedalmatinske otoke, Operativnog štaba za odbranu otoka, te stjecište izbjeglica i ranjenika i centar uspostavljanja veze sa savezničkim snagama u oslobođenom dijelu Italije.

Vrhovni štab NOV i POJ donosi 20. januara 1944. historijsku odluku da se Vis brani i da se za njegovu odsudnu odbranu angažiraju 26. dalmatinska divizija (1. dalmatinska brigada, 11. dalmatinska brigada, 12. dalmatinska brigada) i osnovne snage Mornarice NOVJ. Pristupilo se utvrđivanju i uređenju protivdesantne odbrane obale i evakuaciji dijela mjesnog stanovništva. Otok je 22. februara 1944. proglašen ratnim garnizonom.

Protivdesantna odbrana Visa bila je podijeljena na tri brigadna odsjeka, a organizirana u nekoliko linija: predstražarsku izviđačku liniju obrazovali su patrolni čamci i naoružani brodovi sa zadatkom da otkriju neprijateljske brodove i suprotstave se slabijim sastavima, a zatim da se povuku u luke; obalska linija predstavljala je prednji kraj odbrane, a obuhvatala je otporne tačke, žičane prepreke, minska polja, fuge i burad sa zapaljivom tečnošću kojima je bio zaprečen obalski rub; glavna odbranbena linija obuhvatala je položaje organizirane za kružnu odbranu, iznad obalske linije; prihvatna linija organizirana je po dubini i ona je trebalo da spriječi daljnji prodor napadača i cijepanje odbrane u slučaju da probije glavnu odbranbenu liniju.

Protiv vazdušnog desanta u poljima su postavljane žičane prepreke s prelazima (širine 3—4 metra), za izvršenje protivnapada i benzinska burad ispunjena kamenjem kao stubom (po 3 bureta jedno na drugom), u šahovskom rasporedu u 3 reda na 30 metara međusobnog odstojanja. Na pravcu Komiža—Rukavac postavljene su protivtenkovske mine, a svi putevi pogodni za saobraćaj bili su pripremljeni za rušenje.

Za Vrhovni štab uređene su pećine na Humu (tri linije rovova i mitraljeska gnijezda). Za sanitetsko zbrinjavanje izrađena su u Visu i Podšiplju dva skloništa za 500 ranjenika i podzemno sklonište ispred bolnice u Komiži.

U martu 1944. na Vis je iz Italije prebačena 3. prekomorska brigada. Ona je smještena na centralni dio otoka kao divizijska rezerva. U aprilu su počeli radovi na izgradnji aerodroma. Tada je iskrčeno 27 hektara najplodnijih vinograda. Početkom maja aerodrom, čija

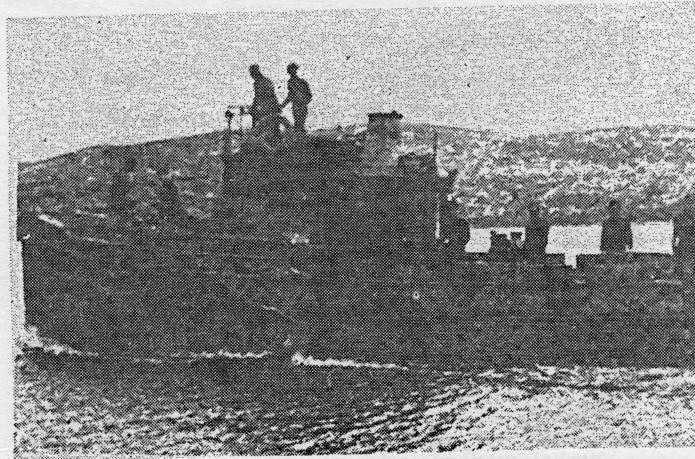
je poletno-sletna staza bila duga 850 metara, a široka 140 metara, već služi kao baza savezničkom vazduhoplovstvu. Od augusta 1944. na njemu bazira dio 1. eskadrile, a od oktobra i dio 2. eskadrile vazduhoplovstva NOVJ.

Po odobrenju Vrhovnog štaba, u odbrani Visa uzete su učesća i savezničke snage: oko 2.000 komandosa stigli su na otok u periodu januar—maj, odred motornih topovnjača i torpednih čamaca (povremeno su u vodama Visa patrolirali i razarači i vazduhoplovstvo). Istovremeno Vis se razvio u glavnu pomorsku bazu Mornarice NOVJ. Od štaba Mornarice NOVJ na otoku je bio Štab IV pomorsko-obalskog sektora, te Viška, Hvarska, Korčulanska i Bračka flotila patrolnih čamaca, Desantna flotila i većina naoružanih brodova. Vis je također bio sjedište naše transportne flotile i glavna remontna baza.

Vis je bio glavni prihvatno-otpremni centar ranjenika i zbjegova. Preko otoka od oktobra 1943. do kraja 1944. otpremljeno je u Italiju i logore u Egiptu oko 40.000 ranjenika i izbjeglica. Također je bio transportno-skladišni centar, zatim centar za snabdijevanje, dotur i evakuaciju velikih količina materijalnih sredstava i borbenih potreba, centar veze i centar obuke političkih i vojnostručnih kadrova. Na Visu je organizirano prvo školovanje ratnog mornaričkog kadra. U prvoj polovini 1944. održani su radiotelegrafski i pomorski kursevi, te za ložače, strojare i motoriste. Narednjem štabu Mornarice od 26. maja 1944. na Visu je osnovana Uprava škola i kurseva Mornarice NOVJ sa zadatkom da obezbijedi postojeće kurseve i da sistematski radi na školovanju mornaričkog kadra.

Glavna pomorska komunikacija koja je radila iz područja Barletta—Bari—Monopoli u Južnoj Italiji, račvala se kod otoka Visa u tri pravca: Vis—Žirje—Kornati—Dugi Otok; Vis—Šćedro—Neretljanski kanal—Živogošće i Vis—Stari Trogir. Od Italije do Visa na toj pomorskoj komunikaciji saobraćali su parobrodi i veći motorni jedrenjaci bez zaštite. Od Visa na pomenute tri komunikacije saobraćali su manji motorni jedrenjaci praćeni od naoružanih brodova i patrolnih čamaca. Preko ovih komunikacija prebačen je iz Italije ratni materijal, a u obratnom pravcu zbijeg i ranjenici.

U periodu januar—maj 1944. štab njemačke 2. oklopne armije odgadao je nekoliko puta planirani vazdušno-pomorski desant na otok Vis. Poduhvat protiv Visa dobio je u februaru 1944. naziv »Freischütz« (Frajšic). Njega su trebale izvesti slijedeće njemačke jedinice: 750. lovački puk, jedna inžinjerijska četa,

••• protiv čelika drvom smo išli ovako

jedna brdska baterija, jedno odjeljenje artiljeraca predviđeno da zaposjedne zaplijenjene topove na otoku, 771. inžinjerijski desantni bataljon, odjeljenje obalskih lovaca Brandenburg i manje pomoćne jedinice 118. lovačke divizije uz podršku mornaričkih dijelova i kompletan SS padobranski bataljon uz podršku bombarderske i lovačke avijacije, pod neposrednim rukovodstvom štabova 5. SS brdskog korpusa i 118. divizije. Prvobitno planirani poduhvat određen je za 21. februar, zatim je odložen za drugu polovinu marta, pa opet za početak aprila.

Planovi za osvajanje Visa raspravljani su i 12. aprila na konferenciji u Hitlerovom glavnom stanu Begofu; tad je odlučeno da se izvršenje operacije »Frajšic« privremeno odloži do prikupljanja jačih snaga, sposobnih da uspješno izvrše zadatak. Tako je operacija za zauzimanje Visa ponovno odgođena. Međutim, kasniji razvoj događaja pokazao je da je odlaganje »Frajšica« poslije konferencije u Hitlerovom glavnom stanu, bilo u stvari odustajanje od te operacije. Nijemci se nisu usudili napasti o. Vis kojeg su uspješno branile jedinice 26. dalmatinske divizije i Mornarica NOVJ.

Jedinice NOVJ, uporedo sa zadacima na utvrđivanju, ispoljile su odmah poslije dolaska na Vis ofanzivnu aktivnost protiv njemačkog pomorskog saobraćaja i protivdesantne odbrane na otocima i obali. U periodu januar—mart, zajedno s britanskim komandosima izvedeno je nekoliko uspješnih prepada diverzantskog karaktera na otoke Hvar, Brač i Šoltu.

Branioци su u periodu april—juni, pošto su učvrstili odbranu otoka, pristupili izvođenju desantnih prepada jačim snagama: na Mljet 20. do 23. aprila, na Korčulu 21. do 25. aprila, na Šoltu 9. do 11. maja i na Brač 31. maja do 5. juna. U ovim prepadima učestvovala je glavnina 26. dalmatinske divizije i Mornarice NOVJ, a također i savezničke snage, osim na Korčuli i Mljetu. Ubijeno je preko 950, a zarobljeno 731 neprijateljskih vojnika i oficira. Također je zaplijenjeno veliko naoružanje, municija i druga ratna oprema.

U periodu jul—august, branioци Visa manjim snagama su napadali protivnika na Šolti, Braču, Hvaru, Korčuli, Mljetu i poluotoku Pelješcu. Sve su to bile iznenadne i smjele akcije od kojih je neprijatelj trpio osjetne gubitke.

Iskrcavanjem 12. dalmatinske brigade noću 11/12. septembra 1944. sa Visa na Brač počela je ofenziva za konačno oslobođenje Dalmacije. Jedinice 26. dal-

matinske divizije u sadejstvu s Mornaricom NOVJ su se iskrcale na srednjedalmatinske otoke, a zatim jedna brigada i manje snage Mornarice NOVJ.

Poslije desanta na Drvar, maršal Tito je sa svojim saradnicima stigao 7. juna 1944. na Vis koji od tada postaje sjedište Vrhovnog štaba NOV i POJ, Centralnog komiteta KPJ, Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, AVNOJ-a i drugih centralnih vojnih, partijsko-političkih i državnih rukovodstava i centar žive diplomatske aktivnosti u borbi za međunarodno priznanje tekovina NOB i nove Jugoslavije.

Već 16. juna sklopljen je sporazum Tito—Šubašić (koji je ušao u historiju kao »Viški sporazum«), o međusobnim odnosima između NKOJ i izbjegličke vlade Kraljevine Jugoslavije. Sporazum Tito—Šubašić značio je veliku političku pobjedu NOR-a na međunarodnom planu. Tekovine NOB-e i odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a ostale su netaknute. Osim toga, sporazum je otvorio široke mogućnosti za pojačanu savezničku pomoć Narodnooslobodilačkoj vojsci. Viški sporazum utro je put za formalno ukidanje monarhije u Jugoslaviji i konačno ozakonjenje već postignutih pobjeda i društveno-političke stvarnosti u novoj Jugoslaviji. Uporedo s naporima za priznanje nove Jugoslavije, Nacionalni komitet je za vrijeme boravka na Visu poduzeo dalje mjere za razvoj i učvršćenje sistema narodne vlasti. Također je urađeno na rješavanju raznovrsnih potreba, od snabdijevanja stanovništva do obnove ratom uništene privrede i donošenja prvih zakonodavnih akata.

Na Visu je imala svoje sjedište i radio-telegrafska agencija »Nova Jugoslavija«, koja je svakog dana emitirala po desetak vijesti, uglavnom o radu narodnih vlasti, jer je vijest o borbama davala radio-stanica »Slobodna Dalmacija«.

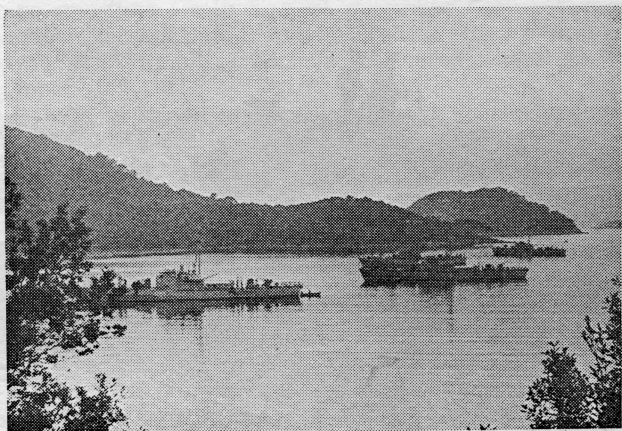
Preko Visa stigla je u zemlju iz Italije i 1. tenkovska brigada NOVJ čiji su borci završili obuku u Sjevernoj Africi. Brigada je učestvovala u prvim borbama već 7. septembra 1944. prilikom desantnog prepada na o. Hvar.

Drug Tito je 12. septembra 1944. u viškoj luci pred postrojenom 1. dalmatinskom brigadom, koja je slavila dvogodišnjicu svog postojanja, izrekao historijske riječi: »Mi tuđe nećemo — ma svoje ne damo!« Time je rečeno cijelom svijetu da su granice naše zemlje nepovredive. Polovinom septembra o. Vis su počela postepeno napuštati centralna rukovodstva, dok je oblasno rukovodstvo za Dalmaciju ostalo na otoku do oslobođenja Splita.

Dok su se vodile borbe za oslobođenje južnodalmatinskih otoka, jedinice Crvene armije prodirale su kroz istočnu Srbiju prema Beogradu, a glavne operative grupacije NOVJ približavale su se Beogradu sa juga i zapada. Ovi i drugi događaji zahtijevali su odlazak Vrhovnog komandanta u Moskvu radi dogovora s vladom Sovjetskog Saveza o zajedničkim dejstvima jedinica NOVJ i Crvene armije. Transportni avion »DC-3« koji je noću 19. septembra poletio sa viškog aerodroma značio je rastanak druga Tita s Visom.

Poslije oslobođenja Dalmacije, Vis ostaje u pozadini ratnih zbivanja. Sa njega su još samo do polovine aprila 1945. godine polijetali avioni 1. i 2. eskadrole vazduhoplovstva NOVJ.

Za potrebe NOVJ stanovnici Visa su dali 1944. oko 25.000 hl vina i 1 milion kg grožđa; ulovljeno je oko 225.000 kg ribe. Žene, starci i omladina, organizirani u radne brigade, osim radova za vojne i privredne potrebe, aktivno su učestvovali u prijemu ili otpremi raznovrsnog materijala iz savezničke pomoći. Osim

Uvijek pripravnici za obranu naših otoka i obala

toga, zbrinjavali su ranjenike, bolesnike i zbijeg, i aktivno potpomagali odbranu otoka. Od oko 8.000 pred-ratnih stanovnika u NOVJ stupila su 1.032 borca (pretežno do kapitulacije Italije), od kojih su poginula 222.

Talijanski okupatori ubili su na otoku 22 lica, a više desetina internirali. U prekomorske zbjegove otišlo je 3.784 stanovnika Visa.

Vis, koji je mjesecima bio neosvojiva tvrđava i prkosna pesnica za neprijatelja, široki most za vezu sa saveznicima i temelj naše čitave borbene aktivnosti u vodama Dalmacije, metropola nove Jugoslavije i pozornica značajnih političkih događaja, ostao je u historiji simbol za čitavo jedno razdoblje Narodno-oslobodilačkog rata.

Mr Kažimir PRIBILOVIĆ